

5Lesoni Tonga Mo e Anga Fakafonua

Kalasi: Foomu 5

'Iuniti 1: Tupu'anga 'o e Kakai Tonga.

Topiki : Talatupu'a

Talatupu'a :

- Ko e talatupu'a ko e talania ia 'oku fa'u mo fokotu'utu'u fakaheliaki, pe fakapunake , pe ko ha talanoa fakataipe pe fakatatau 'o ha fa'ahinga me'a 'I he 'ataakai ki ha fa'ahinga mo'oni ne hoko pe ko ha fa'ahinga fakakaukau ke faka'imisi. 'A ia na'e pehe ko e tupu ia mei he mate tupu'a 'a ia ko e taha ia 'a e fakataha'anga 'o e kakai he kuohili, na'e tafu 'enau afi pea fai ai 'enau po me'e, po va'inga 'o fakaloloto 'enau fakakaukau'o fakava'anga ai 'enau heliaki'I ki ha me'a oku natula ofi pe mo ia.
- Ko e talatupu'a 'oku 'uhinga ia ki ha talanoa ki ha tupu'anga 'o ha hingoa 'o ha kolo, tupu'anga 'o ha me'a. 'Oku 'I ai pe 'a e me'a ke kaunga fakamo'oni ki he tupu'anga 'o e me'a ko ia. Hange ko e hingoa 'o e kolo ko Ngele'ia na'e pehe ko e kolo ko 'eni na'e lahi ai 'a e 'akau ko e manglele pea pehe 'oku manglele'ia pea ui ai pe ko Ngele'ia. Fakatatau ki he Tohi Tala 'uhinga ko e talatupu'a ko e talanoa 'o ono'aho 'o a'u mai ki taimi ni.

Fananga : Ko e talanoa fa'u pe 'oku 'ikai ke ai ha fakamo'oni pau ki ai.

Ko e kau Maui ko e taha ia he ngaahi tefito'i 'otua 'a e Kakai Tonga he kuohili. Ko e nofo'anga 'o e kau maui Ko lolofonua. Ko e matapa hu 'anga ki lolofonua na'e tu'u ia I Koloa Vava'u. Ko e ngaahi 'otua foki 'o e kaaki Tonga ko e kau Tangaloa ne nau nofo 'I langi pea Hikule'o na'e nofo 'I pulotu

Ngaahi 'Ilo : Mahu'inga 'o e talatupu'a. 11.1.1

Note

Ko e me'a mahu'inga he talatupu'a ko 'ene hanga 'o fatu 'a e ngaahi talanoa 'o **felave'I mo e fakakaukau pea mo e anga e tui 'a e kakai** he kuohili, 'umaa 'a e ngaahi me'a ne hoko ai. Ko 'ene tu'utai pea fakamo'oni'i mo tui 'a e kakai ki ha fo'i talatupu'a **ne hoko leva ia 'o nau faka'apa'apa'i pea lau ko 'enau koloa fakafonua.** Ko e taimi leva 'eni 'oku ma'u 'e he fo'I talatupu'a hono mafai ke faitu'utu'uni ki he anga e nofo he sosaieti. 'Oku 'ikai ko e **pule'i pe ka 'oku ne fakatahataha'i ai 'a e kakai, pea 'oku ne lalanga leva ai 'a e 'ulungaanga tatau,** 'a ia 'oku taku ko e anga fakafonua pe **faa'i kaveikoula 'a ia ko e faka'apa'apa, lototo, mamahi'ime'a moe tauhiva.** Na'e hoko eni ke ma'uma'uluta ai 'a e anga 'o e nofo 'a e kakai Tonga ko 'enau fetauhi'aki honau ngaahhi va 'aki 'a e taufatungamotu'a 'o e 'ulungaanga fakafonua. Ko ia ne **hoko 'a e talatupu'a koe kapasa folau** ke ne tataki mai 'a Tonga talu mei ono'aho.

Ne mahu'inga ke taha pe 'a e talatupu'a ke taha pe 'a e tui 'a e kakai. Ko e fakafiefia 'a Tonga na'e faingofua hono fokotu'utu'u he na'e taha pe 'a e tala 'o e fonua . Ko ia ne taha ai pe 'a **e anga fakafonua mo e meimei me'a kotoa pe** . Ko e fu'u **makatu'u ia 'oku taula ki ai 'a e fa'unga hotau sosaieti.** Pea ko e 'uhinga ia 'oku kei tu'uloa ai 'a e melino 'I Tonga pea kei tau'ataina hono kakai, pea kei malu e fa'unga e

nofo , 'o kei 'I ai 'a e Tu'I , Hou'eiki pea mo hono kakai. 'Oku kei tufotufa pe 'a e kelekeleke tukufakaholo ai 'a e hako,Kaekehe 'oku kei tukufakahoko mai pe 'a e fo'i ongo ko eni 'I he toto 'o e Tonga , 'a 'enua tui mo mo'ui'aki 'a e ngaahi mo'oni faka'otua na'e fakava'e 'aki hotau fonua, 'a ia 'oku taku ko e talatupu'a.

Ngaue ke fai.

Tali 'a e fehu'i.

1. Fakamtala ki he mahu'inga 'o ki he tala tukufakaholo mo e hisitolia 'o e fonua.(SL4)
2. Fokotu'u mai ha ha ngaahi 'uhinga 'oku kei mahu'inga ke kei tauhi mo fakatolonga 'a e ngaahi talatupu'a. (SL4)
3. Fakamatala ki he tupu'anga/makatu'unga hono fa'u 'o e ngaahi talatupu'a (SL3)

4. Fakamatala ki he 'uhinga 'oku kei tu'ulua ai 'a e talatupu'a. (SL3)
5. Fakafelave'i 'a e talatupu'a pea mo e tu'unga 'atamai'ia 'o e kakai Tonga 'I he kuonga 'o e senituli 16-18. (SL3)
6. Fakamatala ki he ngaahi matavaivai 'o e talatupu'a 'oku faingata'a ke tau tui ki ai. (SL2)
7. Fakamatala ki he ngaahi koloa mahu'inga 'oku fakakoloa'ki 'e he talatupu'a 'a e sosaieti Tonga. (SL3)
8. Tohi mai 'a e fekau'aki 'a e talatupu'a moe lotu fakakuongamu'a 'a e kakai Tonga. (SL1)

11.1.2 'Uluaki kau tangata.

Tali 'a e fehu'i mei he talatupu'a 'o e 'Uluaki kau tangata.

1. Fakamatala'I ha fo'I konga mahu'inga he talatupu'a 'o e 'uluaki kau tangata 'I he'ene fekau'aki mo e fa'unga 'o e nofo 'a e sosaieti Tonga.(SL4)

2. 'Analaiso 'a e talatupu'a 'o e 'Uluaki kau tangat. (SL3)

3. Fakamatala'I 'a e kongokonga lalahi (summary) 'o e talatupu'a 'o e 'uluaki kau tangata. (SL3)

4. Fakamatalala'l ngaahi me'a 'oku fakatefito ai 'a e talatupu'a.. SL3)

5. Tohi mai 'a e ngaahi me'a mo'ui 'oku ha he talatupu'a. SL2)

6. Tohi mai 'a e tokolahi 'o e kau tangata na'e fakatupu. (SL1)

11.1.1.3 Maui Fusi Fonua

Tali 'a e fehu'l ko 'eni mei he talatupu'a 'o Maui Fusi Fonua.

1. Fakamatala'i ha fo'i konga mahu'inga he talatupu'a 'o e Maui Fusi Fonua 'I he'ene fekau'aki mo e fa'unga 'o e nofo 'a e sosaieti Tonga.(SL4)

2. Fekumi ki he ki he 'uhinga 'o e talatupu'a ni 'i hano faka'uhinga'i 'e ha ma'u'anga tala falala'anga. (SL3)

3. Fakamatala'l 'a e kongokonga lalahi (summary) 'o e talatupu'a 'o e Maui Fusi Fonua. (SL3)

4. Fakamatala ki he me'a oku tefito ai 'a e fo'i talatupu'a. (SL3)

5. Tohi mai 'a e ngaahi me'a 'oku 'asi he talatupu'a. (SL2)

6. Ko hai na'a ne fusi 'a e fonua. (SL1)

7. Tohi mai ha me'a mo'ui 'oku 'asi he talatupu'a. (SL1)

11.1.4 Talatupu'a 'o 'Aho'eitu

Tali 'a e fehu'i mei he talatupu'a 'o 'Aho'eitu.

1. Fa'u ha'o fakamtala ki he mahu'inga 'o e talatupu'a 'o 'Aho'eitu ki he anga 'o e fakanofonofo 'o e sosaieti .(SL4)

2. Fekumi ki he ki he 'uhinga 'o e talatupu'a ni 'i hano faka'uhinga'i 'e ha ma'u'anga tala falala'anga. (SL3)

3. Fakamatala'l 'a e kongokonga lalahi (summary) 'o e talatupu'a 'o 'Aho'eitu. (SL3)

4. Fakamatala ki he me'a oku tefito ai 'a e fo'i talatupu'a. (SL3)

5. Fakamatala ki he me'a na'a ke ako mei ai he talatupu'a 'o 'Aho'eitu. (SL3)

6. Fakamatala ki he anga hono fakanofonofo 'o e fonua 'o fakatatau ki he fokotu'utu'u 'a Tangaloa 'Eitumatupu'a. (SL3)

7. Fakamatala ki he 'ulungaanga 'o e ngaahi ta'okete 'o 'Aho'eitu.. SL2)

8. Ko hai 'a e tamai 'a 'Aho'eitu. (SL1)

PS: Ko koe 'oku ke fiema'u tokoni , fetu'utaki mai ki he fika 7205765 kia 'Ana Vaifo'ou.